

**ДИДАКТИКА, МЕТОДИКА, НОВІ
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ**

УДК 372.832

Зоя Возна

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
НА УРОКАХ КУРСУ «ЛЮДИНА І СВІТ»**

Відповідно до проголошених ООН глобальних Цілей Розвитку Тисячоліття пріоритетними освітніми завданнями найближчого десятиліття для України мають стати соціально-педагогічна модель випускника загальноосвітньої школи, яка відображає кінцеву мету загальної середньої освіти. В її основу покладена система цінностей освіти і компетентностей, які визначають здатність особистості успішно діяти у відповідних життєвих і навчальних ситуаціях і нести відповідальність за такі дії [4]. Завдання освітньої галузі «Суспільствознавство» актуалізують серед інших проблему соціальних навиків, серед яких: вміння взаємодіяти з соціальним середовищем, критичне мислення, навички оцінювання суспільних явищ і процесів, життєві та прикладні, особистісно-життєтворчі, соціалізуючі, комунікативні, інтелектуально-інформаційні [3, с. 4]. Предметам освітньої галузі «Суспільствознавство» відведена значна роль у формуванні соціально значущих компетентностей. Для суспільствознавчого курсу «Людина і світ» це стратегічне завдання.

Автор ставить за мету виявити дидактичний ресурс курсу «Людина і світ» у формуванні соціальних компетентностей старшокласників. Об'єктом розвідки є навчання учнів предмету «Людина і світ». Предметом розгляду виступає процес формування соціальної компетентності. Головні завдання доробку:

1. Проаналізувати зміст курсу на предмет формування соціальної компетентності.
2. Виявити у змісті напрямки соціально-рольової компетентності учнів.
3. Підібрати методи активного навчання для реалізації проблеми.

Проблема формування соціальної компетентності акумулює в собі багато значних та вагомих питань. На пострадянському просторі питання формування соціальної компетентності досліджують: Масленнікова В., Шабатура Л., Бахтеева С., Гиндина О., Єгоров Д., Цветков В., Радул В., Михайлов О., Гончарова-Горянська М., Прямікова О., Свірська Л., Сивкова Г., Ромек В., Кондратова Т., Сажина Н., Докторович М. Наукова категорія «соціальна компетентність» розглядається як набута здатність особистості орієнтуватися в постійно мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем. Зважаючи на різні підходи до структури соціальної компетентності, виділимо ті компоненти,

які, на нашу думку, сприяють соціалізації учнів. Це когнітивно-ціннісний, мотиваційний, інтерактивно-комунікативний, поведінково-діяльнісний та особистісний компоненти. Смагіна Т. визначає як основні когнітивний, ціннісний та поведінковий компоненти. На думку дослідниці структура соціальної компетентності охоплює соціальні уявлення, цінності, мотиви, знання, розуміння дійсності і навички, необхідні для успішної взаємодії із оточуючим соціальним середовищем, як-то: вміння керувати почуттями, самостійність, розуміння ролей, відповідальність, набуття різноманітних технік поведінки [6, с. 141].

У змісті програми курсу закладений когнітивно-мотиваційний компонент структури соціальної компетентності. Програмою визначений широкий спектр понять, якими мають оволодіти учні: індивідуальність як феномен людини, гендерна соціалізація, молодіжна субкультура, стереотипи, толерантність, конфлікти та шляхи їх подолання, солідарність, соціальна стратифікація, суспільна стабільність, суспільна безпека, соціальна мобільність, комунікація, права та відповідальність людини, громадянське суспільство, громадська думка, політична культура, демократія, політична діяльність, інформаційний простір, нація і націоналізм, полікультурність, стратегічне партнерство, діаспора та ін. Державні вимоги до рівня підготовки учнів, визначені у програмі, передбачають також формування соціальних навичок, ситуативних проявів соціальної компетентності та соціальної поведінки, тобто закладений рефлексивний і технологічний компоненти соціальної компетентності. Таким чином, курс формує компетентність у сфері соціальної взаємодії, тобто готує учнів до виконання соціальних ролей [5].

Дослідники соціалізації особистості через соціально-рольовий підхід визначають, що оволодіння соціальними ролями юним поколінням є важливою соціально-педагогічною проблемою. Соціальну роль визначають як сукупність нормативно зумовлених соціальних властивостей, очікувань і зобов'язань, поєднаних з конкретною соціальною позицією. На їх думку, соціалізація є найважливішим процесом навчання рольової поведінки, у результаті чого індивід дійсно стає частиною суспільства [5]. Особистість виконує протягом життя значну кількість соціальних ролей. Основними для особистості в сучасному суспільстві вважають ролі сімейно-побутові, професійні і громадсько-політичні (працівника, сім'янина, громадянина) Наприклад, практична спрямованість суспільствознавства в російській та білоруській загальноосвітніх школах втілена в орієнтації на виконання типових соціальних ролей, які мають освоїти випускники: в сімейно-побутовій сфері, в сфері трудової діяльності, в громадсько-суспільній діяльності та міжособистісних стосунків, в сфері масових комунікацій, відносин в багатонаціональному суспільстві. Національна рада суспільних досліджень – NCSS (National Council for the Social Studies) в США видала проектний документ «Очікування навчальних досягнень учнів: Стандарти навчального плану

для суспільствознавчих дисциплін», де для предметів суспільствознавчого циклу визначила такі компетентності, як-от: формування критичного мислення й навички вирішення проблем, контекстуальні навички, комунікативні навички, навички інформаційної та медіа грамотності, навички творчої та інноваційної діяльності, навички співпраці [2]. Отже, у вітчизняній освіті та за рубежем концептуальні засади суспільствознавчої освіти спрямовані на формування життєво важливих компетентностей і мають пряме покликання сприяти соціалізації молодого покоління.

В контексті означеної теми дослідження говоритимемо про урок, як основну форму формування соціальної компетентності підлітків. Специфічність світоглядної освіти актуалізує компетентісний, діяльнісний, практично-орієнтований компонент, які в умовах переваги знаннєценризму у змісті та методах ускладнюють її впровадження. Основними шляхами вирішення професійної проблеми можуть бути: підбір компетентісних технологій, форм, методів і прийомів навчання; проблематизація змісту в контексті подальшої освітньої, професійної, життєвої діяльності випускника; організація соціальної практики для учнів.

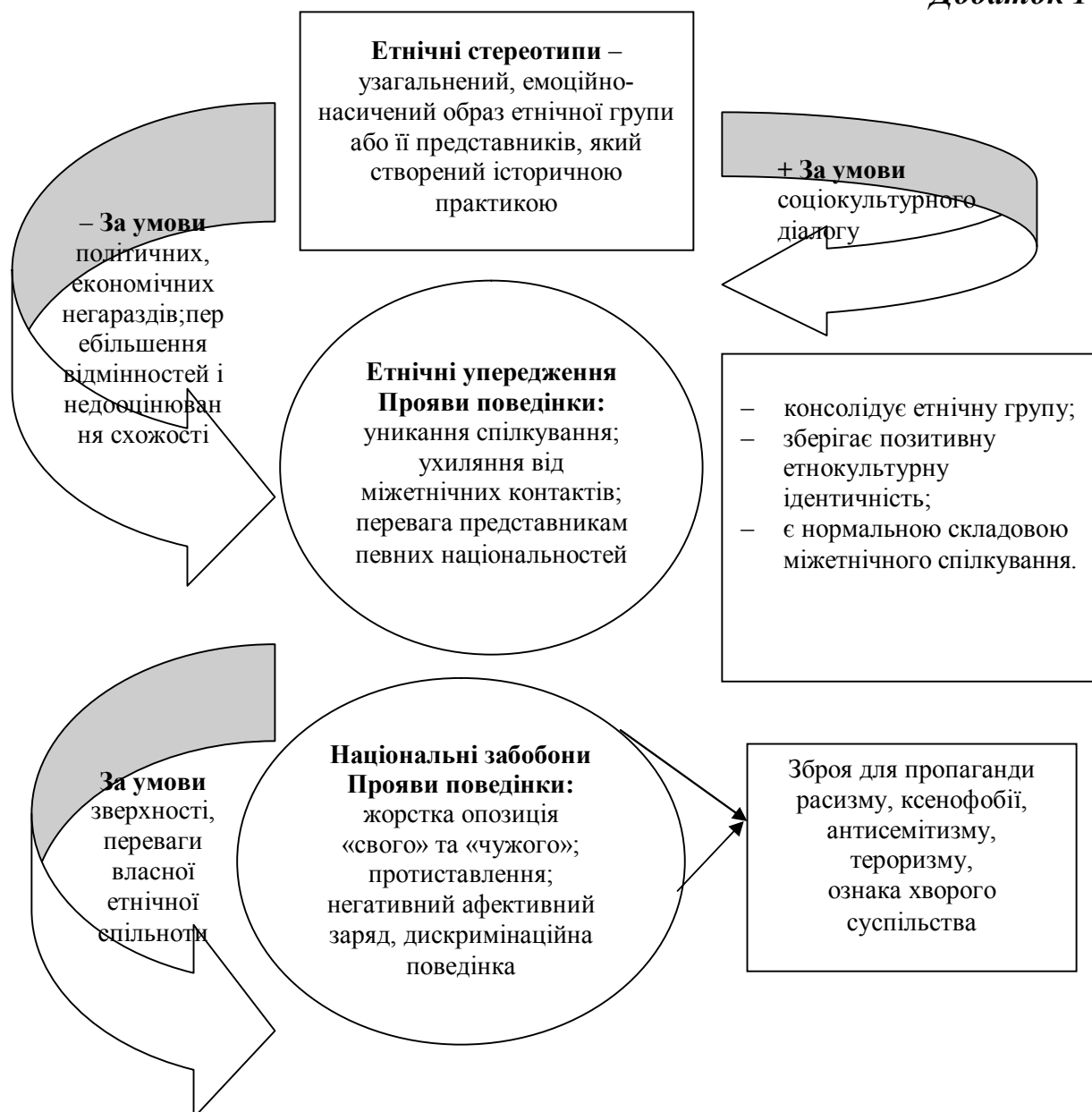
Продемонструємо процес формування соціальної компетентності на уроці предмету «Людина і світ». Тема: Стереотипи та упередження. Обсяги статті не дозволяють подати розширену версію конспекту уроку, а тільки його логічно-структурну схему. **Визначимо мету** (в контексті компетентісного підходу): Розширити розуміння змісту понять «стереотип», «упередження», «забобон», «гендер», «толерантність». Визначити вплив стереотипів на соціальну взаємодію, причини виникнення, подолання негативних наслідків стереотипного мислення; сформувані вміння класифікувати стереотипи, вирізняти їх у практиці суспільного життя та у власних діях, вміти критично їх аналізувати; виявляти ставлення до стереотипів та упереджень, вміти протистояти впливові стереотипного мислення, мінімізувати наслідки негативних впливів у власному поведінковому комплексі, вибирати правильні стратегії оцінювальних суджень та поведінки, бути готовими до соціальної взаємодії та виконання соціальних ролей. **Означимо прийоми навчання:** критичне слухання, структурований огляд, складання логічно-структурної схеми, пошуковий метод, організований діалог, інтелектуальний штурм, осмислення соціальних ситуацій. **Прогнозуємо результати навчання.** Після уроку учні зможуть: диференціювати головні поняття теми, знати та розуміти їх зміст; розрізняти та класифікувати стереотипи в практиці життя, моделювати типові соціальні ситуації, виявляти власні ставлення до проблеми стереотипів. **Визначимо ключові поняття:** стереотипи, упередження, толерантність, забобон, етнос, гендер, соціальна роль.

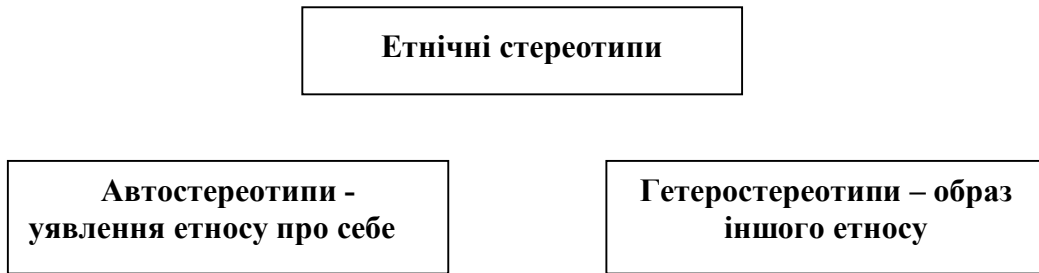
Хід уроку подамо через логічно структурну схему та пояснювальні додатки.

Діяльність учителя	Діяльність учнів	Соціальні навички
1. Мотивує урок. Методом структурованого огляду дає перелік найбільш поширених стереотипів.	Учні оцінюють, виявляючи їх суперечливість.	Формують соціальні уявлення.
2. Учитель ставить проблему, структурує питання проблемного поля. Стереотипи – позитивне чи негативне явище суспільного життя? Які причини спонукають до їх виникнення? Які суспільні наслідки стереотипного мислення? Чи знаходимося ми під дією стереотипів?	Виявляють розуміння проблеми і потребу її дослідження, складають план дослідження.	Виявлять проблему як частину соціальної дійсності.
3. Консолідує учнів навколо останнього питання проблеми. Виконує вправу разом з учнями.	Учні працюють в парах, виявляють власні судження щодо впливу стереотипів на них.	Аналізують власний досвід.
4. Працює над визначенням за алгоритмом. Знайомить з рівнями, класифікацією та механізмом закріплення стереотипів за У. Ліппманом.	Записують визначення.	Набувають знань.
5. Консолідує клас навколо питання про роль стереотипів у житті суспільства на прикладі аналізу етнічних стереотипів.	Виявляють причинно-наслідкові зв'язки етнічних стереотипів за умови політичних негараздів та соціокультурного діалогу. Наводять приклади з історії негативних наслідків упереджень (антисемітизму, ксенофобії). Складають оцінні судження. Аналізують логічно-структурну схему. Додаток 1	Залучають факти, роблять висновки з історії.
7. Продовжує аналіз ЛСХ про автостереотипи і гетеростереотипи.	Працюють в групах, аналізують гетеро стереотипи. Визначають риси національного характеру. Додаток 2	Критично мислять.
8. Визначає мотиваційну й когнітивну функцію стереотипів.	Учні визначають ризики стереотипів. Виявляють розуміння об'єктивності явища і вчать класифікувати стереотипи за змістом. Працюють за алгоритмом. Додаток 3	Виробляють власну стратегію поведінки.
9. Рефлексія по частині дослідження	Учні доповнюють родові ознаки стереотипів за У. Ліппманом. Шукають шляхи подолання і пояснюють головний вислів проблеми: «Краще зрозуміти мало, аніж зрозуміти погано» (А. Франс). Додаток 4	Виявляють власні судження.
10. Учитель консолидує клас на другому пункті плану. Організовує роботу класу над поглибленням рівня розуміння впливу гендерних стереотипів. Вводить супутні поняття.	Учні аналізують семантичну карту проблеми і складають Т-схему-графічний організатор прояву мускулінності і фемінності. Виявляють стереотипи. Шукають позитивне та негативні їх прояви у суспільному житті, власному досвіді. Додаток 5	Займають соціальну позицію. Виявляють розуміння соціальних ролей.

11. Учитель пропонує виявити рівень розуміння впливу стереотипів. Підводить учнів до мотивації поведінки	На прикладі народних висловів та сучасних афоризмів складають уявлення про консерватизм стереотипів.	Розуміють дійсність. Прогнозують поведінку.
12. Учитель пропонує переосмислити матеріал шляхом виконання творчих завдань на домашнє опрацювання.	Учні готуються провести дослідження на тему: «Образ жінки у рекламі» та соціологічний експеримент у школі щодо стереотипу «Дзеркало – це інструмент, який допомагає жінці запізнюватися».	Виявляють розуміння суті проблеми уроку в нових умовах. Розв’язують проблему уроку

Додаток 1

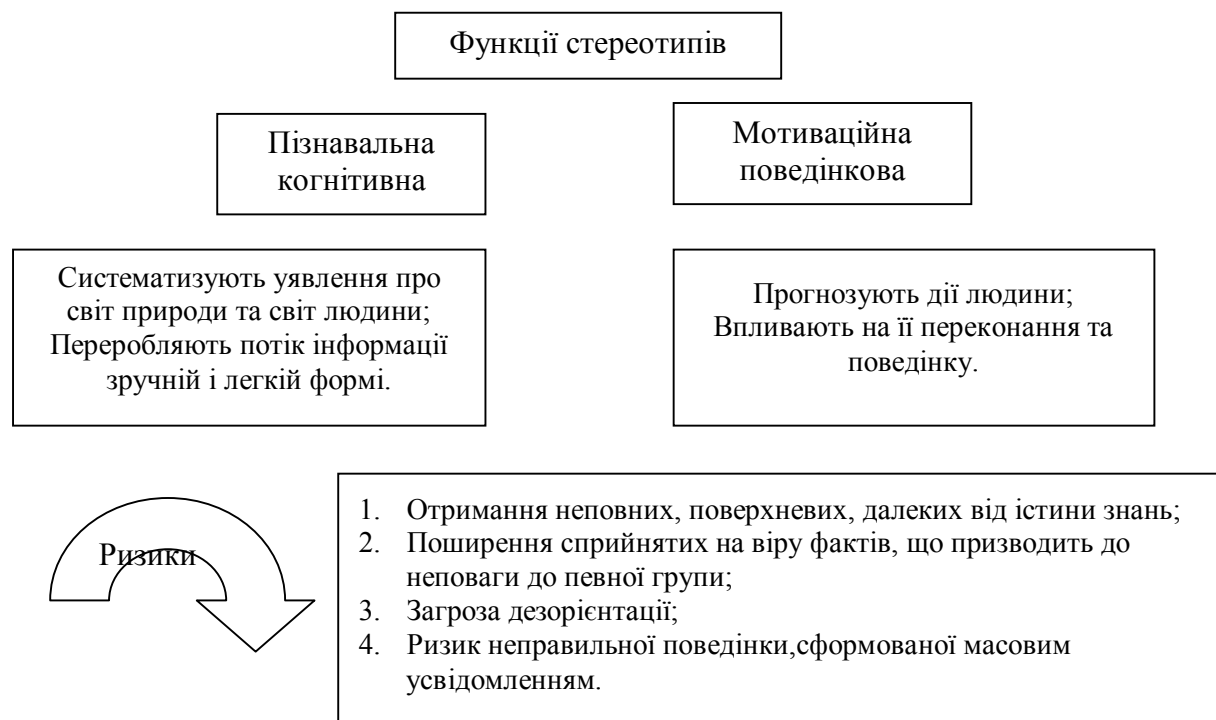
1. Об'єднайтеся в групи, прочитайте текст та проаналізуйте гетеростереотипи француза Паскаль Бодрі та американки Херрієт Рошфор. Доповніть їх характеристики власними судженнями та виявіть на вашу думку невірне.

Французький науковець Паскаль Бодрі, що довгий час живе у США, опублікував книгу «Французи і американці: Інший берег», в якій привів перелік якостей, якими, на думку французів, володіє типовий житель США. Американець-доброзичливий і товариський, галасливий, грубий, інтелектуально недорозвинений, працелюбний, екстравагантний, самовпевнений, повний упереджень, недооцінюючий досягнення інших культур, багатий, щедрий, нерозбірливий і вічно кудись поспішаючий.

У свою чергу Херрієт Рошфор, американка, що живе у Франції, в книзі «Французький тост» привела перелік типових уявлень американців про французів. Французи користуються репутацією ледарів, що не говорять англійською з ідеологічних міркувань. Вони самовдоволені, неввічливі і непривітні, проте, вельми попереджувальні до дами та артистичні. З ними дуже важко зближуватися. Французи живуть в бюрократичній соціалістичній державі і повністю залежать від урядовців. Вони не уміють воювати і американцям двічі доводилося рятувати Францію в ХХ столітті. Крім того, французи неохайні, їдять равликів і жаб.

2. Користуючись знаннями, історичним та власним досвідом, складіть перелік характерних рис українця.

Додаток 3

Позитивні	Негативні	Нейтральні
Позитивні риси одного чи кількох представників групи, національності, держави у перебільшеному вигляді переносять на всю групу (Наша школа найкраща)	Негативні риси одного чи кількох представників групи, національності, держави у перебільшеному вигляді переносять на всю групу (Африканські країни нерозвинені)	Нейтральне враження про різні категорії людей, подій, явищ (Українці люблять сало)

Додаток 4

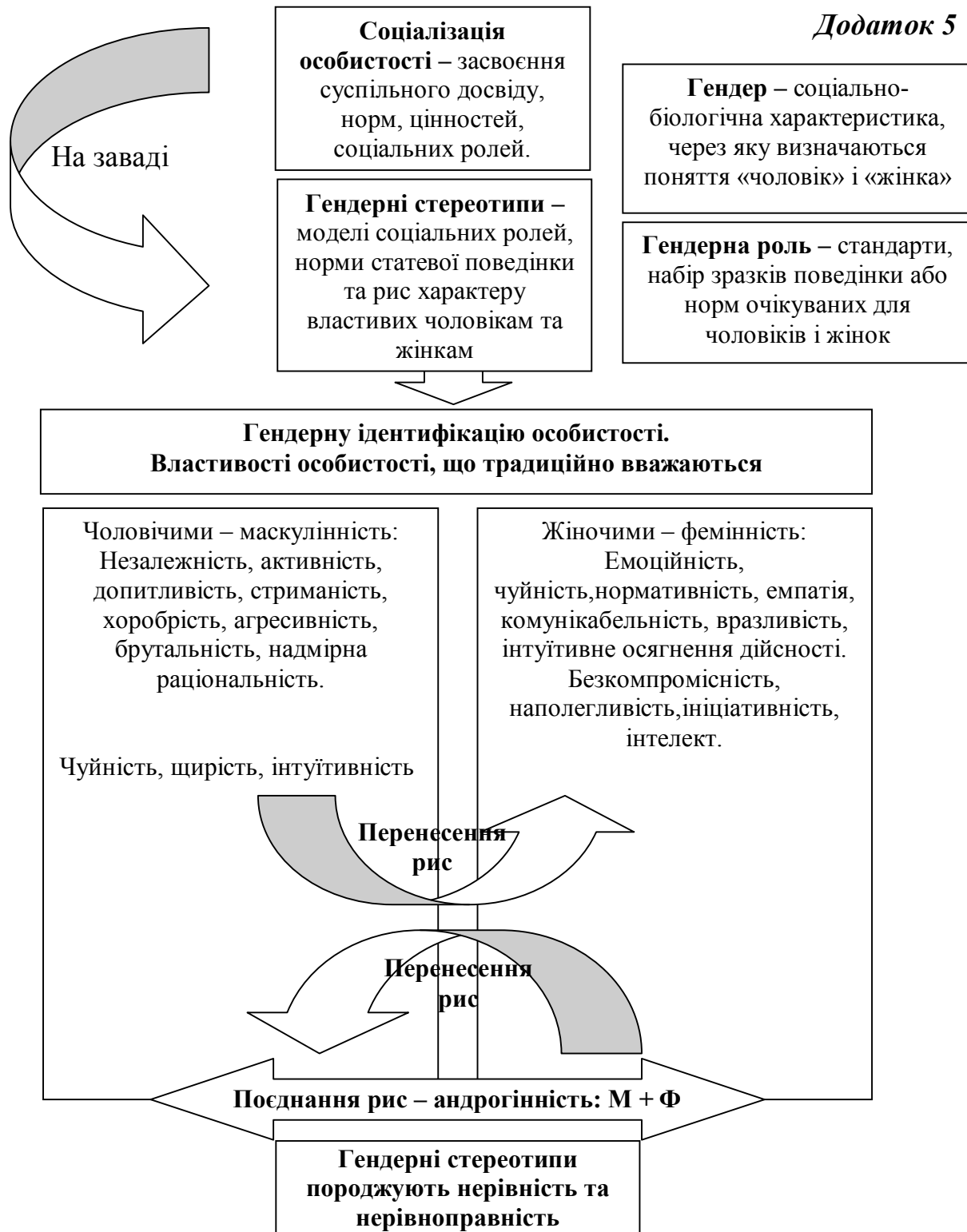
1. Методом мозкового штурму назвіть зразки стереотипів за визначеною класифікацією.

2. Доповніть висновки, які у свій час зробив американський дослідник Ліппман про стереотипи: 1. Стереотипи простіші ніж реальність. 2. Люди приймають їх від інших, а не формують на основі власного досвіду. 3. Всі стереотипи помилкові більшою чи меншою мірою. 4. Живучі.

3. Визначіть шляхи подолання стереотипів. Поширення інформації, зосередження на позитивному, повага до чужих думок, толерантність, критичне мислення.

4. Поясніть, як ви розумієте думку, яка визначає лейтмотив проблеми «Краще зрозуміти мало, аніж зрозуміти погано» (А. Франс).

Додаток 5

Ознаки гендерних стереотипів

Позитивні	Негативні
Виступають носіями суспільних традицій, транслиують гендерні ролі, закріплюють і передають соціальний досвід статевих взаємовідносин.	Стандартизують моделі поведінки та рис характеру, дуже консервативні, важко піддаються змінам, утруднюють взаємодію, прогресивні перетворення у соціумі, зменшують самооцінку, формують соціально схвалювальний тип поведінки, викривлюють, спрощують розуміння гендерної ролі, обмежують свободу, можливість прийняття рішень, виступають бар'єром у розвитку індивідуальності, приводять до гендерної нерівності та нерівноправності.

Даний приклад дослідження теми уроку виявляє діяльнісно-мотиваційні компоненти навчання та соціальні навички, які формуються на уроці. Учні виявляють проблему як частину соціальної дійсності, аналізують власний досвід, залучають факти, роблять висновки з історії, критично мислять, виробляють власну стратегію поведінки, виявляють власні судження, займають соціальну позицію, виявляють розуміння соціальних ролей, розуміють дійсність, прогнозують поведінку, виявляють розуміння суті проблеми уроку в нових умовах, розв'язують проблему уроку. Так урок формує світоглядну культуру учнів та адаптує їх до життя у демократичному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горностай П. П. Рольова компетентність як умова гармонійності життєвого світу особистості / П. П. Горностай // Психологічні перспективи. – 2004. – Вип. 6. – С. 23–25.
2. Гриценчук О. О. Теоретико-методологічні основи застосування ІКТ в процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін в країнах зарубіжжя та у Україні: загальні підходи [Електронний ресурс] / О. О. Гриценчук // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – № 5(19). – Режим доступу до журналу : [http://www.ime.edu-ua.net/em.html](http://www.ime.edu.ua.net/em.html).
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Освітня галузь «Суспільствознавство» // Історія в школах України. – 2004. – № 2. – С. 2–8.
4. Проект Концепції нової редакції Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/15977.
5. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Людина і світ» 11 клас [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.parta.com.ua.
6. Смагіна Т. М. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема [Електронний ресурс] / Т. М. Смагіна // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2010. – С. 138–142. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VZhDU/2010_50/vip50_30.pdf.
7. Шахрай В. М. Соціальна компетентність особистості: соціально-рольовий підхід [Електронний ресурс] / В. М. Шахрай // Народна освіта : електронне наукове фахове видання. – 2010. – Вип. № 2(11). – Режим доступу до журналу : www.nbu.gov.ua/e-journals/NarOsv/2010-2/index.htm.